

ИСТОРИЯ НА МЕДИЦИНАТА HISTORY OF MEDICINE

ИСТОРИЯ НА МЕТОДИТЕ ЗА КОНТРАЦЕПЦИЯ В ДРЕВНИЯ СВЯТ: ЕГИПЕТ, ГЪРЦИЯ И РИМСКАТА ИМПЕРИЯ

В. Белчева¹ и Е. Григоров²

¹Факултет по обществено здраве, МУ – София

²Фармацевтичен факултет, МУ – София

HISTORY OF CONTRACEPTIVE METHODS IN THE ANCIENT WORLD: EGYPT, GREECE AND THE ROMAN EMPIRE

V. Belcheva¹ and E. Grigorov²

¹Faculty of Public Health, MU – Sofia

²Faculty of Pharmacy, MU – Sofia

Резюме:

Предполага се, че контрацепцията, или практиката за предотвратяване на бременност, е толкова стара, колкото човешкото съществуване. В продължение на векове хората са се позовавали на своето въображение, за да се избегне бременност. От времето на първите описани методи за контрацепция историята започва да се пълни с любопитни и понякога странни данни за нея. Темата е изпълнена и с мрачни факти в продължение на векове. От древни времена много жени са практикували различни методи за контрол на раждаемостта. Религиозните и гражданските власти често не са били в състояние да попречат на този процес. Жените са правили това най-вече използвайки своите познания за свойствата на някои растения и животински продукти. Древни египетски писания, датиращи от 1800 г. пр. Хр., описват техника, използваща приспособление, поставено във вагината на жената, изработено от крокодилска тор и пресечено мляко. Гърците използвали *Silphium perfoliatum* (силфий), растение, известно, че има контрацептивни и причиняващи аборт свойства. Друго подобно използвано растение е бил джодженът (*Mentha pulegium*). Днес доброволният контрол на раждаемостта е от първостепенно значение за съвременното общество. Различните методи за контрацепция са станали много по-безопасни и ефективни. От глобална гледна точка можем да кажем, че страните в момента са изправени пред криза на бързо и неравномерно разпределено нарастване на броя на населението, което е започнало да заплашва оцеляването на човечеството и контролът върху раждаемостта е от изключително значение.

Ключови думи:

Адрес за кореспонденция:

контрацепция, история, методи, древен свят
*маг.-фарм. Валентина Белчева, ФОЗ, МУ, ул. „Бяло море“ № 8,
 1527 София, e-mail: valentina.belcheva@gmail.com*

Summary:

The practice of contraception or preventing pregnancy is supposed to be as old as human existence. For centuries, humans have relied upon their imagination to avoid pregnancy. Since the first described methods for contraception, the history started to be full of curious information and sometimes bizarre facts for its practice. The topic is also known to be clouded by innuendo for centuries. Since ancient times, many women practiced different methods of birth control. Religious and civil authorities are often not able to intervene in this process. Women have done this, especially as they used their knowledge of the properties of some plants and animal products. Egyptian ancient writings dating back to 1800 BC, refer to techniques using a device placed in a woman's vagina made of crocodile dung and sour milk. The Greeks used *Silphium*, a plant known to have

Key words:**Address for correspondence:**

contraceptive and abortifacient properties. Another plant used in was the Pennyroyal. Today, the voluntary control of fertility is of paramount importance to modern society. The different methods for contraception have become very safe and effective. From a global perspective, we can say that countries currently face the crisis of rapid growth of the human population, so that has begun to threaten human survival and the birth control is essentially important.

history, methods, contraception, Ancient world

Valentina Belcheva, Faculty of Public Health, MU, 8, Bialo more St., Bg – 1527 Sofia, e-mail: valentina.belcheva@gmail.com

ВЪВЕДЕНИЕ

Контрацепцията, известна още като противозачатие и контрол над забременяването, представлява съвкупност от методи и средства, използвани с цел предотвратяване на бременност. Цялостният процес на планиране, осигуряване и използване на различни методи, продукти и изделия за предотвратяване от забременяване, наричаме „семеино планиране“. В допълнение към понятието контрацепция често бива използван терминът „безопасен секс“, който включва употребата на мъжки или женски презервативи, спомагателни също и за предотвратяване на инфекции, предавани по полов път. Похвати за предотвратяване от забременяване са известни и се използват още от древността, но наистина ефективните и безопасни методи стават достъпни едва през XX век [42].

Днес интернет предоставя достъп до огромен обем и обхват на здравна информация, която преди това е била недостъпна както за медицинските специалисти, така и за потребителите [26]. Това допринася за по-голямото разпространение на данни относно контрацепцията, което прави хората доста по-информирани по темата. Известен факт е, че някои етнически култури умишлено ограничават достъпа до средствата за предотвратяване от забременяване, защото считат, че това не е желателно от морална, религиозна и политическа гледна точка [16].

От древни времена хората са се опитвали да контролират размера на семействата. Ясно е, че мъжете и жените са искали да определят числеността на потомството си по физически, емоционални, социални и икономически причини и са поемали отговорността да използват различни методи за контрацепция. И все пак периодично през цялата човешка история се правят опити да се отрече правото на жените да контролират раждаемостта, включително с икономически съображения и основания [41].

Още от античността много жени са практикували различни методи за контрол на раждаемостта, най-вече като са използвали знанията си относно свойствата на някои растения и животински продукти [28]. Религиозните и гражданските власти често не са могли да се намесват в този процес.

МЕСОПОТАМИЯ И ДРЕВЕН ЕГИПЕТ

Историческите данни показват, че контролът върху раждаемостта е познат и добре описан в Месопотамия и Древен Египет. Тези култури са разбирали значението на матката по време на бременност и са знаели за връзката между съвкуплението и зачеването [8]. Може би първият достигнал до наши дни писмен документ, описващ метод за контрацепция, е т.нар. гинекологически папирус Кахун (Kahun Gynaecological Papyrus), датиращ от около 1800 г. пр. Хр. [29].

Фиг. 1. Скица на гинекологическия папирус Кахун (музей „Петри“ на египетската археология, кат. № UC 32057)

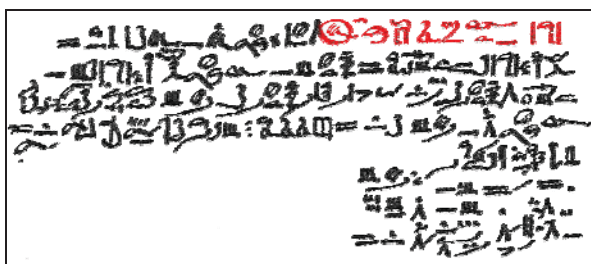
В този папирус се описват няколко различни гинекологични вътрематочни изделия (наричани днес песарии и спирали), включващи субстанцията акациева гума, която и според проведените наскоро научни изследвания все още се използва в някои контрацептивни желета [19, 38]. Други похвати за контрол на раждаемостта, посочени в папируса, включват прилагането на смолисти вещества за покриване на „устата на матката“ (т.е. на шийката) със смес от мед и натриев карбонат, която се е прилагала във вътрешността на влагалището, както и песарии, направени от крокодилски фекалии и пресечено мляко [36].

Древните египтяни са практикували поглъщането на растителни екстракти, които са потискали овулацията, нарушавайки хормоналния баланс в тялото на жената. Това е метод, който много прилича на съвременните противозачатъчни таблетки. Контрацептивните свойства на някои билки са открити от древни фермери, наблюдавали

намален брой на потомството при говедата, които пасат в определени области [12].

Някои автори предполагат, че египтяните са използвали също и различни бариерни контрацептивни изделия, предназначени за мъже. Първообрази на днешните презервативи са били платнени парчета, изработени от лен, наподобяващи кондом. Те са се обвивали около пениса и дори често са били боядисвани в различни цветове [11]. В Националния музей на Египет в Кайро има изложен такъв експонат, който според египетските учени е използвал фараонът Тутанкамон (1343-1325 г. пр. Хр.) [3].

Друг запазен от древността документ, в който изрично се назовават и описват методи за контрол на раждаемостта, е египетският Ebers papyrus, датиращ от 1550 г. пр. Хр. [18]. За целта били използвани различни природни продукти: мед, листа, както и мъх, които се поставяли във влагалището, с цел да блокират навлизането на сперматозоидите.

Фиг. 2. Фрагмент от Еберс папирус (библиотека на Университета в Лайпциг)

Египетските жени употребявали за локална контрацепция специални памучни тампони, напоени с ферментирал сок от акация [9, 13].

Кърменето на дете до три години е друг метод, използван за целите на контрола на раждаемостта в древен Египет [27].

ГЪРЦИЯ И РИМСКАТА ИМПЕРИЯ

Растения с контрацептивни свойства са били използвани в Древна Гърция още от 7 век пр. Хр. Те са документирани от множество древни писатели, най-обстойно – от Хипократ (460-357 г. пр. Хр.) [23]. В действителност бащата на древната медицина, на когото се приписва откриването на лекарствата, е правил множество експерименти с естествени продукти, влияещи върху забременяването, като целта му е била да ги направи по-подходящи за приемане от жените, отстранявайки нежеланите им ефекти [32]. В най-известното медицинско изявление от древността – Хипократовата клетва, обаче съществува текст, ограничаващ извършването на аборти, защото неговият автор е смятал, че ос-

новното задължение на лекаря е било запазването на живота, а не унищожаването му [20].

Гръцкият ботаник Теофраст е първият, който описва използването на растението Silphium (силфий от сем. Сенникоцветни), билка, добре позната в древността със своите контрацептивни свойства [24]. То е растяло само върху малка ивица земя, близо до крайбрежния град Кирена (днешна Либия) и местните хора са го приемали за свой символ, изобразявайки го върху монетите си [40]. Опитите да се култивира на друго място остават неуспешни. Свойствата на силфия го направили много ценено растение в древността, което довело до огромен интерес и голямо търсене [10]. Цената му била изключително висока през 1-ви век пр. Хр. и нарасналото му търгуване в крайна сметка довело до пълното му изчезване [6].

Фиг. 3. Страна на древна сребърна монета от Кирена, изобразяваща стъбло на силфий (Британски музей)

Известни със своите контрацептивни свойства по това време са също върбата и нарът [5]. Още от древността в Гърция са се практикували и две техники за контрацепция, свързани с мъжете. Това са прекъснатият полов акт (coitus interruptus) и удълженият полов акт (coitus reservatus) [5]. Първото споменаване на метода на прекъснатото полов сношение се намира в Библията, Стария завет, в Битие [1], глава 39:9 – „Онан знаеше, че потомството няма да бъде негово и затова кога влизаше при братовата си жена изливаше семето на земята, за да не даде потомство на брата си.” От това описание, същност на контрацептивния метод coitus interruptus, неправилно е произлязъл терминът „онанизъм” [33].

Древногръцкият философ Аристотел, един от най-големите гении на Античността е смятал, че „...държавата трябва да регулира семейния живот на гражданите”, без значение по какъв начин трябва да става това [30]. Впоследствие той предлага минимална възраст от 18 години за жените и 37 за мъжете, при която те да могат

да сключват брак [4]. Аристотел дава и списък на вещества, които, поставени във влагалището, предпазват от бременност: кедрово масло с олово и тамян, смесен със зехтин [39].

Гръцкият лекар Соранус от Ефес, създател на епохалния за времето си медицински труд „*Gynaeciorum*“ (Гинекология), е също сред личностите, изиграли важна роля за контрацепцията в античния свят [7]. В своето произведение той дискутира етиката на контрола върху раждаемостта. Соранус ясно разграничава какво е контрацептив и абортив и описва коя е най-подходящата възраст за предприемане на мерки против зачатие. В труда „Гинекология“ са описани също голямо разнообразие от вагинални тампони, запушалки и супозитории, съдържащи лепкави субстанции като мед, кедров клей и различни масла [37].

Свидетелство за факта, че средствата за контрол на раждаемостта са били широко разпространени, могат да се намерят и в произведения на известни писатели, като например Аристофан, живял през V в. пр. Хр. Той е древногръцки драматург, автор на редица пиеси и един от най-ярките писатели на политическа сатира, известен като „*Бащата на комедията*“. В неговите произведения „Лизистрата“ и „Мир“ се споменава за употребата на дивия джоджен като средство за предпазване от бременност. Във втората пиеса има сцена, в която се описва млад мъж, разтревожен приятелката му да не забременее, в резултат на което бива посъветван „Няма да забременее, стига да изпие глътка масло от див джоджен“ [2].

Висшата класа жители на древен Рим, са били известни с желанието си за малки семейства. До голяма степен роля за контрацепцията в тази епоха е изиграло и обучението на лекарите, които са я налагали в своите медицински практики [15].

Първото подробно описание на лечебните растения датира от I век след Хр., когато гръцкият лекар Педаний Диоскорид (*Pedanius Dioscorides*) описва в 5 тома на книгата си „*De materia medica*“ (Материя медика) голяма част от лечебните растения и начините за тяхната употреба. В своето произведение той често пише за „*atokion*“, което се превежда като контрацептиви, и дава рецепти за глобули, мазила и микстури с такова действие. Като военен лекар на римските легиони по време на военните походи той е изучавал и описвал всички характерни за дадения район растения, които показвали лечебен ефект. В своята книга е систематизирал и охарактеризирал над 600 билки с около 5000 лечебни ефекта [6]. За приблизително 100 от билките той дава информация за контрацептивни свойства [22].

Етиос от Амида е друг лекар от древния свят, който описва множество формули за контрацеп-

тивни средства в своята колекция от трудове „*Tetrabiblon*“. В 16-ата книга обръща специално внимание на въпросите на акушерството и гинекологията и предпазването от забременяване. Той препоръчва например комбинация от нар с дъбови шикалки, пелин и кедрово масло под формата на песарии [35]. В същия труд се срещат и чисто фолклорни лечения, свързани с носенето на специални амулети – например овъглени тестиси от кастрирани мулета, разтворени в отвара от върбов сок, или черния дроб на котка, носен в тубус на левия крак – наред с вещества с показан в днешно време контрацептивен ефект, като седефче, пелин, джоджен, ризин, говежда жлъчка, фенугрека, чесън и редица други [13].

Известно е, че праотецът на пояса на верността е направен от два кожени ремъка, които се закрепят на талията и са били поставяни на робините в Древна Гърция също за предпазване от нежелана бременност [13].

При римляните е документирано също използването на пикочни мехури на животни (овце и кози) за предотвратяване на забременяване и предпазване от венерически заболявания като сифилис. Съществуват и твърдения, че Римските легионери са използвали мускулната тъкан от убитите вражески войни за направата на презервативи, но твърди доказателства за това не съществуват [21].

В Римската империя като метод за контрацепция и предпазване от зачеване се е използвало също практикуването на хомосексуални, както и на хетеросексуални анални сношения [14].

Използваните от римляните средства за контрацепция най-общо могат да се разделят в 3 основни големи групи: механични, системни и други. Въпреки огромното разнообразие от билки и приспособления, употребявани за контрол на раждаемостта през този период, повечето автори са на мнение, че тяхната ефективност е била много ниска [17, 31].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Още от древни времена, жените са търсили достъп до разнообразни методи за контрацепция. Наличието на широк спектър от всякакъв род похвати, описани в различни литературни източници, достигнали до наши дни, показва че не е имало единно мнение за тяхната ефикасност и безопасност. С течение на вековете и утвърждаването на клиничните изпитвания като стандарт за събиране на доказателства [25] контрацепцията става значително по-ефективна.

Днес на пазара могат да бъдат открити множество продукти и методи за предпазване от бременност. Това увеличава възможностите на

хората да избират, получават и използват контрацептив, подходящ за тях. Резултатите от други проучвания сочат, че ограничен брой контрацептивни средства, предлагани на пазара, както и проблеми по веригата за доставки, причиняващи често недостиг, са важни фактори за неизползването на модерна контрацепция в някои от развиващите се страни [34].

Представеният систематичен преглед на историческото развитие и използване на контрацептивни средства показва стремежа към познаването, разработването и приложението им от древността. Актуалността на темата се обуславя от съвременните изисквания за ефикасност и безопасност, както и възможността за осигуряване на достъпност, избор и осъзнато здравно поведение. Ограниченото използване в съвременната практика на растителни и природни продукти с подобен ефект налага допълнителни проучвания и познаването им от медицинските специалисти.

Библиография

1. Bissell, M. Withdrawal: Historical, cultural and current perspectives on its use. – *Can. J. Human Sexuality*, **12**, 2003, № 3-4, 191-197.
2. Blundell, S. *Women in Ancient Greece*. Harvard University Press, 1995.
3. Briggs, P., G. Kovacs et J. Guillebaud. *Contraception: A Casebook from Menarche to Menopause*. Cambridge University Press, 2013.
4. Buialkova, M. Birth control in antiquity. – *Bratislava Med. J.*, **108**, 2007, № 3, 163-166.
5. Bullough, V. L. et B. Bullough. *Contraception: a Guide to Birth Control Methods*. Prometheus Books, 1990.
6. Bullough, V. L. *Encyclopedia of Birth Control*. ABC-CLIO, 2001.
7. Dunn, P. M. Soranus of Ephesus (circa AD 98-138) and perinatal care in Roman times. – *Arch. Dis. Child Fetal Neonatal*. Ed., **73**, 1995, № 1, F51-52.
8. Estes, J. W. *The medical skills of ancient Egypt*. Science History Publications. USA, 1989.
9. Evans, M. L. A desire to control: Contraception throughout the ages. – *Historia Medicinæ*, **1**, 2009, № 1, 1-4.
10. Gemmill, C. L. Silphium. – *Bull. History Med.*, **40**, 1966, № 4, 295-313.
11. Green, S. *The curious history of contraception*. Ebury Press, 1971.
12. Haimov-Kochman, R., Y. Sciaky-Tamir et A. Hurwitz. Reproduction concepts and practices in ancient Egypt mirrored by modern medicine. – *Eur. J. Obstet. Gynecol. Reprod. Biol.*, **123**, 2005, № 1, 3-8.
13. Himes, N. E. *Medical History of Contraception*. Schocken Books, 1970.
14. Hodge, B. C. *The Christian Case Against Contraception: Making the Case From Historical, Biblical, Systematic, and Practical Theology & Ethics*.
15. Hopkins, K. *Contraception in the Roman Empire*. – *Comp. Stud. Soc. History*, **8**, 1965, № 01, 124-151.
16. Hurt, K. J. et al. *The Johns Hopkins Manual of Gynecology and Obstetrics*. Wolters Kluwer Health, 2012.
17. Jochle, W. Menses-inducing drugs: their role in antique, medieval and renaissance gynecology and birth control. – *Contraception*, **10**, 1974, № 4, 425-439.
18. Jütte, R. The longue duree of contraceptive methods. – *History Phil. Life Sci.*, **27**, 2005, № 1, 71-79.
19. Jütte, R. *Contraception: A History*. Wiley, 2008.
20. Kapparis, K. A. *Abortion in the Ancient World*. Duckworth Academic, 2002.
21. Khan, F. et al. The story of the condom. – *Ind. J. Urol.*, **29**, 2013, № 1, 12-15.
22. Khan, J. A., M. A. Siddiqui et S. Nikhat. Contraceptives in Greek literature: A review. – *Int. Res. J. Pharm.*, **4**, 2013, № 9, 22-24.
23. King, H. *Hippocrates' Woman: Reading the Female Body in Ancient Greece*. Taylor & Francis, 2002.
24. Koerber, H. et A. L. Kolls. The silphium motif adorning ancient libyan coinage: Marketing a medicinal plant. – *Economic Botany*, **53**, 1999, № 2, 133-143.
25. Kostov, E. et al. Review of the historical aspects in the development of clinical trials. – *Asklepios*, **7**, 2013, № 2, 59-46.
26. Lebanova, H., I. Getov et E. Grigorov. Practical tool to assess reliability of web-based medicines information. – *Med. Glas. (Zenica)*, **11**, 2014, № 1, 221-227.
27. Lipsey, R. G., K. Carlaw et C. Bekar. *Economic Transformations: General Purpose Technologies and Long-term Economic Growth*. Oxford University Press, 2005.
28. McCormack, C. P. *Ethnography of fertility and birth*. Waveland Press, 1994.
29. O'Reilly, A. *Encyclopedia of Motherhood*. SAGE Publications, 2010.
30. Petrov, P. et al., Moral, ethical and clinical aspects of abortion. – *Gen. Med.*, **10**, 2008, № 3, 54-58.
31. Pioreschi, P. Contraception and abortion in the Greco-Roman World. – *Vesalius*, **1**, 1995, № 2, 77-87.
32. Riddle, J., J. W. Estes et J. C. Russell. Birth Control in the Ancient World. – *Archaeology*, **47**, 1994, № 2, 29-35.
33. Rogow, D. et S. Horowitz. Withdrawal: a review of the literature and an agenda for research. – *Stud. Fam. Plann.*, **26**, 1995, № 3, 140-153.
34. Ross, J. Contraceptive method choice in developing countries. – *Int. Fam. Plann. Persp.*, **28**, 2002, № 1, 32-40.
35. Scarborough, J. *Roman Medicine*. Cornell University Press, 1969.
36. Smith, L. The Kahun Gynaecological Papyrus: ancient Egyptian medicine. – *J. Fam. Plann. Reprod. Health Care*, **37**, 2011, № 1, 54-55.
37. Soranus et O. Temkin. *Soranus' Gynecology*. Johns Hopkins University Press, 1956.
38. Stevens, J. M. *Gynaecology from ancient Egypt: The papyrus Kahun: A translation of the oldest treatise on gynaecology that has survived from the ancient world*. – *Med. J. Aust.*, **2**, 1975, № 25-26, 949-952.
39. Sutters, B., I. P. P. F. M. Committee, and U.d. Chile. *The History of Contraceptives: Prepared for the Medical Committee. International Planned Parenthood Federation*, 1967.
40. Tatman, J. L. Silphium, Silver and Strife: A History of Kyrenaika and Its Coinage. – *Celator*, **14**, 2000, № 10, 6-24.
41. Vinovskis, M. An Epidemic of Adolescent Pregnancy? Some Historical Considerations. – *J. Fam. History*, **6**, 1981, № 2, 206-230.
42. WHO, *Family Planning: A Global Handbook for Providers: Evidence-based Guidance Developed Through Worldwide Collaboration*. World Health Organization, Department of Reproductive Health and Research, 2011.

Постъпила за печат на 2 юни 2014 г.